

ÖZEL BÖLÜM / SPECIAL SECTION

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yayın Geliş Tarihi / Received: 20.04.2023

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 20.07.2023

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Diñçel, Yusuf. "Süryani Ayaklanmaları Kılıfında Sözde Süryani "Soykırımı" İddiaları", *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 24, (2023): 29-57.

SÜRYANİ AYAKLANMALARI KILIFINDA SÖZDE SÜRYANİ "SOYKIRIMI" İDDİALARI

Yusuf DİNÇEL*

Araştırma Görevlisi

Polis Akademisi Başkanlığı

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-2615-6025>

29

Öz: Birinci Dünya Harbinin başlangıcı akabinde, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde iç karışıklıklar ve asayiş sorunları cereyan etmekteydi. Uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin idare sistemine tabi olarak hayatlarını idame ettiren Nasturi ve Süryani gruplar, devlet otoritesinin harp ile sarsıldığı bu dönemde, Batılı devletlerin desteği ve misyonerlerin teşviki ile isyan girişimlerinde bulunmuşlardır. Nasturi ve Süryani grupların ilk olarak 1915 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaları, başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra, Nasturilerin 1924 yılında Hakkâri bölgesinde bir başka isyan girişimleri olmuştur. Bölgede asayişin tekrardan tesis edilmesi için, isyan eden Nasturi ve Süryani grupların bölgeden uzaklaştırılması yönünde politikalar uygulanmıştır. İsyen girişimleri sırasında Nasturilerin ve Süryanilerin, Batılı devletlerin desteği sayesinde gerek Osmanlı ordusuna gerekse Türk ordusuna yönelik saldırıları, oldukça şiddetli olmuştur. İsyen ve göç etme hadiseleri, bugün sözde "soykırım" iddiasıyla, uluslararası arenada Süryani veya Nasturi lobileri tarafından gündemde tutulmaya çalışılmaktadır. Buradan hareketle bu makalede, Milletler Cemiyeti ile

* <https://doi.org/10.54842/ustich.1286168>

ATASE arşiv belgelerinin yanı sıra İngiliz arşiv belgeleri kullanılacak ve böylece yaşanan hadiseler tarafsız bir şekilde ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Süryaniler, Nasturiler, İsyân, Göç, Osmanlı Devleti

SO-CALLED SYRIAC “GENOCIDE” ALLEGATIONS IN THE GUISE OF SYRIAC UPRISINGS

Abstract: *Following the beginning of the First World War, internal disturbances and public order problems were occurring within the borders of the Ottoman State. Nestorian and Syriac groups, who had lived under the administrative system of the Ottoman Empire for many years, attempted to revolt with the support of Western states and the encouragement of missionaries in this period when the state authority was shaken by the war. The first rebellion of Nestorian and Syriac groups against the Ottoman Empire in 1915 ended in failure. After the establishment of the Republic of Turkey, the Nestorians attempted another revolt in the Hakkâri region in 1924. To restore order in the region, policies were implemented to remove the rebellious Nestorian and Syriac groups from the region. During the rebellion attempts, Nestorians and Syriacs, with the support of the Western states, attacked both the Ottoman army and the Turkish army. Today, Syriac and Nestorian lobbies are trying to keep the events of rebellion and migration on the agenda in the international arena with the so-called “genocide” claim. From this point of view, in this article, British archive documents will be used as well as the archival documents of the League of Nations and ATASE, and thus the events that took place will be presented in an unbiased manner.*

Keywords: *Syriacs, Nestorians, Revolt, Migration, Ottoman State*

Giriş

Osmanlı Devleti’nde millet sistemi yapısında yer alan Süryaniler, uzun yıllar huzur içerisinde bölgelerinde herhangi bir baskıya maruz kalmadan, hayatlarını devam ettirmişlerdir. Süryanilerin dini vecibelerine ilişkin tüm tasarruflar, Osmanlı Devleti’nin hoşgörü politikası kapsamında değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti’nin gerileme döneminde yabancı devletler, Hristiyan grupların temsilciliğini üstlenme misyonuna talip olmuşlardır. Bunun yanı sıra, Osmanlı Devleti’ne çok sayıda misyoner gönderilmiştir. Misyonerlerin ana hedefi, Hristiyan grupların mezheplerini değiştirmek gibi görünse de misyonerler, Hristiyan gruplar üzerinden politik neticeler almayı hedeflemişlerdir.

Süryanilerin ve Nasturilerin, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti bünyesinde kalkışmış oldukları isyan hareketleri, günümüzde Batı ülkelerindeki Süryani lobileri tarafından sözde “soykırım” iddiaları çerçevesinde ele alınmaktadır. Süryani ve Nasturi grupların isyan etmeleri akabinde, isyanlar devlet güçleri tarafından bastırılmıştır. Devletin bölgede kontrolü tekrar sağlaması için, isyan hareketine katılan kişilerin, bölgeden uzaklaştırılması gerekmektedir. Göç sırasında sair hastalıklara dâçar olan Süryani ve Nasturi gruplar, yollarda hayatlarını kaybetmişlerdir. Yaşanan bu hadiseler, sözde “soykırım” iddiaları çerçevesinde ortaya konularak, tarihî gelişmeler çarpıtılmaktadır.

Bu kapsamda bu makalede, öncelikle millet sistemi içerisinde Süryanilerin ve Nasturilerin konularının ne olduğu ortaya konulacaktır. İkinci bölümde, Birinci Dünya Harbi öncesinde, Nasturi ve Süryani gruplarının bölgedeki durumu irdelenecektir. Ayrıca Hristiyan grupların yaşadığı bölgeye gelen misyonerlerin faaliyetlerine yer verilecektir. Birinci Dünya Harbine giden süreçte, Osmanlı Devleti’nin Hristiyan gruplar nezdinde yaşadığı sıkıntılar vurgulanacaktır. Üçüncü bölümde, savaş sırasındaki Süryani ve Nasturi ayaklanmaları ele alınacaktır. Bu dönemde, Hristiyanların yabancı devletler ile olan ilişkilerine yer verilecektir. Hristiyan grupların isyan etmelerindeki esas motivasyonun ne olduğu belirlenecektir. Süryani ve Nasturi liderlerin, 1915 isyanı ile başlayan siyasi hedeflerinin, hangi faktörler etrafında şekillendiğine yer verilecektir. İsyen sonrasında, göç etmek zorunda kalan Nasturi ve Süryani gruplar, topraklarına geri dönebilmek için Batılı devletlerin desteğine ihtiyaç duymuştur. Batılı devletler, Hristiyan gruplardan askeri ve siyasi olarak istifade etme yolunu seçmişlerdir. Son olarak, Musul sorunu ve 1924 Nasturi ayaklanması arasındaki ilişkiye ve yaşanan gelişmelere yer verilecektir.

Millet Sistemi ve Süryaniler

Süryaniler, Osmanlı Devleti bünyesinde millet sistemine göre idare olunmaktaydılar. Bu sebepten ötürü öncelikle millet sistemi kavramının ne olduğuna değinmek gerekir. Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan gayrimüslimler, millet sistemine tâbiydiler. Osmanlı Devleti'nin bünyesinde çok farklı ırk ve dine mensup topluluklar yaşamaktaydı. Millet sistemi içerisindeki Müslümanlar, Hristiyanlar, Yahudiler kendi dini ve kültürel hayatlarını özgürce yaşayabilmekteydiler. Ölüm, miras, evlilik gibi konularda her millete özerk bir alan sağlanmıştı. Osmanlı Devleti, farklı dini toplulukların inançlarına saygı göstermiştir. Millet sistemi içerisinde hayatını idame ettiren her dini topluluğun, ilerleme ve refah seviyesini yükseltme fırsatları mevcuttu. Bu kapsamda, Osmanlı Devleti'nin çoğulcu bir toplum yapısını benimsediği söylenebilir.¹

Müslümanlar dışında yasal statüsü bulunan üç farklı grup vardı. Bunlar; Ortodoks Rumlar, Ortodoks Ermeniler ve Yahudiler şeklinde olarak sıralanmaktaydılar. Fransız Devrimi sonrasında, çok uluslu-impatorluklar bünyesinde milliyetçilik anlayışı hızlı bir şekilde yayılmıştır. Osmanlı Devleti de bu durumdan olumsuz şekilde etkilenmiştir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan farklı milletlerin artan talepleri, sorunların büyümesine sebep olmuştur. Yaşanan gelişmelere, diğer devletler de müdahil olmuşlardır. Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim unsurların milletçilik nosyonları ile hareket etmeye başlamalarının yanı sıra, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya'nın, Osmanlı tebaasındaki Ortodoks unsurlarla yakından ilgilendiği görülmüştür. Bu tarihten sonra Osmanlı tebaasındaki ayrılıkçı fikirler, “Doğu Sorunu”nda önemli bir eşik haline gelmiştir. Osmanlı Devleti, gelişmeler karşısında Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Tanzimat döneminde, Osmanlı millet sisteminde parçalanmalar meydana gelmiş ve Devlet-i Âliyye ile gayrimüslimler arasında yeni bir ilişki modeli ortaya çıkmıştır. Toplumsal düzenlemeler bir kenara bırakılarak, yasal düzenlemelerin önü açılmıştır. 1856 yılında Islahat Fermanı'nın imzalanmasıyla beraber, millet sistemindeki parçalı yapı daha da belirgin bir hale gelmiştir. Bunlara ilaveten, 1862 yılında Rum Patrikliği Nizamnamesi, 1863'te Ermeni Patrikliği Nizamnamesi ve 1865 yılında Yahudi milleti Nizamnameleri gibi düzenlemeler yapılmıştır.²

1 Benjamin Braude ve Bernard Lewis, “Introduction” içinde *Christians and Jews In The Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, ed. Benjamin Braude ve Bernard Lewis (New York: Holmes&Meier Publishers, 1982), 1.

2 Nuri Adıyke, “Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi” içinde *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. IV, ed. Güler Eren, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014), 350-356.

Kudüs Ermeni Patriği III. Serkis ile Kudüs Rum Patriği Attalia, Yavuz Sultan Selim’in, 1516 yılında Kudüs’ü fethini memnuniyetle karşılamışlardır. III. Serkis, Memlük Sultanlığı’na karşı Osmanlı Devleti ile iş birliği yapmıştır. Buna karşılık olarak Yavuz Sultan Selim bir ferman yayınlamıştır. Ferman, III. Serkis’e geniş hak ve yetkiler tanımaktaydı. Bu kapsamda, Habeş, Kıpti ve Süryani kiliselerinin idaresi, III. Serkis’e verilmiştir. Ancak o dönem, bütün Süryaniler, Ermeniler üzerinden idare olunmuyordu. Tarihi kayıtlara bakıldığında, 1663 yılında Halep, Van, Mardin ve Diyarbakır kadılarına gönderilen yazıda, Yakubî Patriğinin, aracı kullanmadan Padişah’a müracaat ettiği görülmektedir. Yakubi Süryaniler, Süryani Kadim Patrikliğine bağlıdırlar. Merkezi Mardin’deki Deyr-üz Zaferan Manastırı olan Süryani Kadim Kilisesi mensupları, 1783 yılında İstanbul Ermeni Patrikliğine bağlanma kararı almıştır. 1890 yılında ise Süryaniler, Ermeni Patrikliği üzerinden idare edilmek istemediklerini Osmanlı yönetimine iletmışlerdir. Böylece Süryaniler, müstakil bir Hristiyan topluluk olarak kabul edilmiştir.³ Osmanlı yönetimi, Süryanilerin dini veya geleneksel uygulamalarına karışmamıştır. Bu çerçevede, gayrimüslimler özgür bir biçimde Osmanlı yönetimi altında, hayatlarını idame ettirmiştir.

Nasturiler, yarı bağımsız bir şekilde ve çoğunlukla dağlık bölge olan Hakkâri’de yaşıyorlardı. Millet sisteminin bütün avantajlarından istifade etmekteydiler.⁴ 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı yönetimi altında bulunan Nasturiler, Nasturi Patriği’ne bağlıydılar. Nasturi Patrikliği, sadece dini değil, sivil liderliği de temsil etmekteydi. Nasturi Patriği, kendisine bağlı olan aşiretlerden vergi almanın yanı sıra Osmanlı Devleti’nden maaş almaktaydı. Nasturilerden sorumlu olan dini liderin adı, Osmanlı kayıtlarında Patrik şeklinde geçmiyordu. Osmanlı Devleti Patrik yerine murahhasa-marhasa ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Nasturiler de Süryaniler gibi Ermeni milleti üzerinden idare olunmuştur. Nasturiler, 1864 yılında Ermeniler ile aynı millet statüsünde değerlendirilmemek için ve Osmanlı yönetiminde müstakil olarak yer almalarını içeren dilekçeler yazmışlardır. Ancak bir sonuç alamamışlardır.⁵ Nasturi Patriği, Hakkâri’ye bağlı Koçanis köyünde ikamet etmekteydi. Patrik, aşiretlerden vergi topladığı için “Koçanis köyünün Lordu” şeklinde

3 Dinçel, a.g.e., 53-54.

4 Salahi Ramadan Sonyel, *The Assyrians of Turkey Victims of Major Power Policy* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2001), 19.

5 Yonca Anzerlioğlu, *Nasturiler* (Ankara: Tamga Yayıncılık, 2000), 36-38.

adlandırılmaktaydı.⁶ Nasturi Patriği'nin, Nasturi aşiretleri arasında özgül bir ağırlığı vardı.⁷ Osmanlı Devleti, Nasturileri ayrı bir millet olarak değerlendirmemesine rağmen, Nasturi Patriği'ne maaş bağlamıştır. Nasturiler, yaşadıkları coğrafyadan kaynaklı olarak, idare boyutunda Osmanlı Devleti'nin doğrudan müdahalesine maruz kalmamıştır. Nasturiler, özgür bir şekilde dini vecibelerini yerine getirmişler ve idare olarak da millet sistemi içerisindeki diğer grupların sahip olmuş olduğu hak ve muafiyetlerden istifade etmişlerdir.

Millet sistemi anlayışı, imparatorluğun son dönemlerinde suistimale açık bir hale gelmişti. Bu sistem, Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmıştır. J.P. Valognes bu süreci, solucanın meyveye girip, meyveyi çürütmesi gibi değerlendirmektedir. Millet sistemi anlayışındaki bozulma, imparatorluğun bütünlüğünü tehlikeye atmıştır.⁸ Birinci Dünya Harbi sırasında Süryanilerle yakın ilişki geliştiren İngiliz İstihbarat Subayı Yüzbaşı G. F. Gracey, bir yazısında Osmanlı Devleti'ndeki millet sisteminin, gayrimüslim unsurlara geniş dini ve hukuki haklar bahsettiğini belirtmiştir.⁹

Süryani Ayaklanmalarından Önce Bölgedeki Durum

Süryani ayaklanmalarından önce, bölgede çok sayıda misyoner mevcuttu. Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, Rusya ve Fransa gibi devletler, savaş öncesinde misyonerler aracılığıyla bölgede etkinlik kurmak istemekteydiler. Mezhep farklılıklarından istifade edilerek, bölgede siyasi bir güç elde etme yarışı başlamıştı. Misyonerler, gittikleri yerlerde hastane ve okul açmaya özen göstermiştir. Böylece misyonerler, bölgedeki gayrimüslim unsurlar arasında etkili olmaya çalışmışlardır.¹⁰

ABD ve İngiltere'deki kiliseler, 18. yüzyılda “büyük uyanış” şeklinde adlandırılan bir dini hareket başlatmıştır. Bu kapsamda, dünyanın dört bir yanına misyonerler gönderilmiştir. 19. yüzyıl, misyonerlerin oldukça

6 William Ainger Wigram, *The Assyrians and Their Neighbours* (London: G. Bell & Sons, 1929), 69.

7 India Office Records (IOR)/L/MIL/17/15/41/2.

8 Jennifer Boeni, “Les origines de l'affaire assyrienne et sa gestion par la Société des Nations (1914-1933)”, *Mémoire de licence*, (Lausanne: Université de Lausanne, Faculté des Lettres, Section d'Histoire, 2005), 13.

9 Milletler Cemiyeti Arşivi, 98023/19093/1934.

10 Dinçel, a.g.e., 57-58.

faal olduğu bir döneme işaret etmektedir. 19. yüzyılın sonunda Nasturiler arasında beş yabancı misyon faaliyet yürütmekteydi. Fransa ve Papalık tarafından gönderilen misyonerler, aslında 16. yüzyıldan beri bölgede yoğun bir şekilde faaliyet göstermekteydiler. Bu misyonerler, Süryani grupları arasında tek bir kilise yaratma politikasını benimsemişlerdi. İngiltere ve ABD ise, dini propaganda dışında siyasi bir misyon üstlenmişti. İngiliz ve Amerikan misyonerler, Nasturilerin Asur soyundan geldikleri ve İsrail’in kayıp iki kabilesinden biri oldukları ile ataları Asurluların antik eserlerinin keşfedilmesi gerektiği gibi çeşitli söylemlerde bulunmuşlardır. Batı Kiliselerinin amacı, bölgedeki Nasturiler üzerinde siyasi üstünlüğü ele geçirmektir. Batı Kiliseleri, Nasturileri kendi saflarına kazandırmak için Urmiye, Hakkâri ve Musul bölgelerinde ruhban okullarının kurulmasına ağırlık vermişlerdir. Böylece Nasturiler arasında okuma yazma oranı artmış ve batı tarzı bir eğitime tabi tutulmuşlardır. Batı’daki fikirlerin, Nasturiler arasında yaygınlık kazanması da yine ruhban okullarında verilen Batı tarzı eğitim sayesinde olmuştur. Nasturilerin kendi dilleri olmasına rağmen, Asurcanın tekrardan canlandırılması için Urmiye’deki Roma Katolik misyonu, bir matbaa kurmuştur.¹¹

Misyonerler, eğitim konusuna ağırlık vermiştir. Nasturilerin, Asur soyundan geldiklerini kanıtlayabilmek için her türlü yola başvurmuşlardır. Misyonerler, bilimsel olarak kanıtlanamayacak mistik unsurları kullanarak, yapay bir Asuri ulusu inşa etmeye çalışmışlardır. Ancak buradaki esas büyük tehlike, Nasturilerin sadece kültürel düzeyde endoktrinasyona maruz kalmaları değil, bu durumun siyasi neticelerinin bölgedeki dengeli yapıyı tehdit etmesidir.

İngiltere, uzun yıllardır Doğu Kiliseleri ile ilgilenmekteydi. İngiliz misyoner George Percy Badger, 1842-44 yılları arasında Nasturilerin yaşadığı bölgelerde keşif gezileri yapmıştır. 1868 yılında Canterbury Başpiskoposluğuna Nasturiler ile ilgili çok sayıda dilekçe gönderilmiştir. Gelişmeler neticesinde, 1866 yılında Canterbury Başpiskoposluğuna bağlı bir misyon kurulmuştur. Bu misyon, Nasturilerin mezheplerini değiştirme amacıyla hareket etmenin yanısıra ABD’nin muhalif kiliselerine karşı bir kalkan görevi de görmekteydi. Anglikan misyonunun büyüklüğü, ABD misyonuna göre nispeten azdı. İngiltere tarafından bölgeye gönderilen Arthur J. Maclean (1858-1943) ve

11 Andrea Irene Laing-Marshall, “Modern Assyrian Identity And The Church of The East: An Exploration of Their Relationship And The Rise of Assyrian Nationalism, From The World Wars To 1980”, (Yüksek Lisans Tezi, Toronto, 2001), 44-45.

William Henry Browne (1847-1910), Nasturilerin yaşadıkları bölgeye intikal ettiklerinde, yaptıkları ilk iş okul açmak olmuştur. Browne, Patrik Mar Şimun ve ailesi ile yakın ilişkiler kurmak için Hakkâri'nin dağlık bölgelerinde yaşamaya başlamıştı. Hatta bir süre Nasturi Patriği'nin evinde kalmıştır. Browne, 1920'de Patrik Mar Şimun'un öldürülmesinden sonra, kız kardeşi Surma Hanım'a öğretmenlik yapmıştır. ABD, İngiltere'nin misyonerler aracılığıyla bölgedeki faaliyetlerini yakından takip etmekteydi. İngiltere, 1889 yılına geldiğinde pek çok Nasturi'yi Anglikan Kilisesine kazandırmıştı. İngiltere, ayinlerde okutulan dualar ve eğitici eserler gibi çok sayıda belgeyi matbaa kanalıyla basmıştır. Anglikan misyonu, ABD misyonuna göre küçük olmasına rağmen, bölgede Nasturiler üzerinde etkili olmaya çalışmıştır. Anglikan kilisesine mensup misyonerler, 1903 yılında Van'a ve üç yıl sonra da Kuzey Irak'taki Duhok şehir sınırları içerisinde kalan İmadiye'nin Bebadî köyüne taşınmışlardır.¹² İngiltere ve ABD, Nasturiler üzerinde etkin olmak için bölgede karşı karşıya gelmişlerdir. İngiltere, uzun yıllara yayılan bir politikayı tatbik etmeye çalışmıştır. İngiliz misyonu, başlangıçta görece küçük ve daha az etki yaratan bir yapıya sahip olmasına rağmen, 20. yüzyılın başlarında İngiltere, farklı bölgelerde misyon açar hale gelmiştir. Patrik ile yakın bir ilişki geliştirme amacıyla olan İngiliz misyonerler, uzun vadeli planlara göre hareket etmekteydiler. Eğitim kanalıyla, Nasturiler üzerinde etkili olunmaya çalışılmıştır.

ABD, Nasturiler arasında etkin olabilmek için *American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM)* adlı yapı üzerinden faaliyetlerini yürütmüştür. ABCFM bünyesinde, 1830 yılında Eli Smith ve H.G. Otis adındaki iki misyoner, Anadolu'ya gelmiştir. Bu gezi sırasında ABCFM, Ermeni ve Ortodoks Hristiyanların yanı sıra Nasturileri de yakından tanıma imkanına sahip olmuştur. 1833 yılında ise ABCFM, Urmiye'de istasyon kurmuştur. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Tahran, Tebriz, Hamedan, Reşt ve Kirmanşah'ta ABCFM'nin teşkilatlandığı görülmektedir. ABCFM'nin Urmiye istasyonu, Osmanlı Devleti bünyesindeki Nasturiler hakkında geniş ve kapsamlı araştırmalar yapmaktaydı.¹³ Amerikalı Presbiteryenler, Urmiye'de kalmayı tercih etmişlerve burada İranlı yetkilerle beraber çalışmışlardır. Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla beraber Amerikan

12 Adam Howard Becker, *Revival and Awakening* (Chicago and London: The University of Chicago Press, 2015), 276-277.

13 Mithat Aydın, "Misyonerlik Kısacasında Nesturiler", *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Sayı 60. (2011) 10-13, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/669536>.

ile İngiliz misyonerler arasındaki rekabet sona ermiştir. Urmiye’de yaşayan bütün Hristiyanlar, Birinci Dünya Savaşı, İslam’ı temsil eden Osmanlı Devleti ile Rusya önderliğindeki Hristiyan alemi arasındaki bir çatışma olarak değerlendirmekteydiler. Amerikalı misyonerler, Hristiyan gruplar ile ittifak kurmuştur.¹⁴

Rusya, emperyal isteklerine ulaşabilmek için 19. yüzyılda Kafkasya ve İran üzerinde etkili olmaya çalışmıştır. İlk olarak Rusya, Doğu Kiliseleri ile 1850’li yıllarda ilgilenmeye başlamıştır. 1862 yılında dini görevli sıfatıyla Archimandrite Sophoniah, Nasturilerin arasına gönderilmiştir. Sophoniah, Nasturilerin nüfusunun ne kadar olduğu başta olmak üzere, Nasturiler hakkında birçok bilgi toplamıştır. Rusya, bölgeye başka misyonerler daha göndermesine rağmen, 1897 yılına kadar Ortodoksluğun yayılması için Rusya tarafından bölgede herhangi bir misyon açılmamıştır.¹⁵ Rusya’nın misyonerlik faaliyetleri, “Kyrill ve Methodius Kardeşliği” adındaki bir dernek tarafından yürütülmüştür. Rusya, sadece Urmiye bölgesinde misyonerlik faaliyetlerini icra etmekle yetinmemiştir.¹⁶ 1876 yılından itibaren Rus misyonerleri, Musul bölgesindeki Nasturiler ile görüşmeye başlamıştı. Misyonerler, Nasturilerin mezhebini değiştirerek, Ortodoksluğa geçmeleri noktasında çaba sarf etmişlerdir. Musul Valiliği tarafından gönderilen 22 Mayıs 1892 tarihli yazıda, Rus memur veya dini görevlilerinin para karşılığında Nasturilerin mezhebini değiştirmeye çalıştıkları kaydedilmiştir. Ayrıca bazı Nasturi öğrencilerin Rusya’daki okullarda eğitim gördüğü bilgisi yer almaktadır. Aynı şekilde 1890’lı yıllarda Hakkâri’deki Çölemerik yerleşiminde Rus Ortodoks papazlar, Nasturiler ile yakından ilgilenmişler ve onların mezhebini değiştirmek için faaliyetlerde bulunmuşlardır.¹⁷ Rusya’nın Transkafkasya’yı kontrol etmesinden sonra, Nasturilerin iş bulmak amacıyla Batı’ya olan göçü başlamıştır. Birinci Dünya Harbinden önce, Nasturilerin bölgedeki durumu, bu şekildedir.¹⁸ Rusya’nın misyonerlik faaliyetleri sonucunda, Salmas ve Urmiye’de yaklaşık olarak 15.000 Nasturi, Ortodoksluk mezhebine geçmiştir. Din değiştirme sırasında, papazların etkisi büyüktür. Ortodoksluğa geçtikten sonra Rus Hükümeti tarafından papazlara 3-5 lira arası maaş

14 Michael Zirinsky, “American Presbyterian Missionaries at Urmia During the Great War”, *Bibliothèque Iranienne*, (2002) 5.

15 Becker, a.g.e., 278.

16 Dinçel, a.g.e., 67.

17 Aydın, a.g.m., 7-8.

18 Eden Naby, “The Assyrians of Iran: Reunification of a “Millat,” 1906-1914”, *International Journal of Middle East Studies*, 8(2), (1977) 247.

bağlanmıştı.¹⁹ Bir başka kaynağa göre, 1897’de Ortodoksluğa geçen Nasturilerin sayısı 30.000’i aşmış durumdaydı. Rus basını bu durumu, Rus Ortodoks Kilisesi’nin başarısı olarak görmüştür.²⁰ Rus Ortodoks Kilisesi, İngiliz misyonunun kurmuş olduğu okulları da devralmıştır.²¹

Batılı Devletlerin, Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan Hristiyan azınlıklarla olan ilgileri sadece dini boyutta kalmamıştır. Batılı devletlerin asıl amacı, Doğu Hristiyanlığı içerisinde yer alan grupları kendi saflarına çekmektir. Tanzimattan beri gayrimüslimlere sağlanan imtiyazlar neticesinde, birçok Müslüman dezavantajlı konuma düşmüştür. Bu kapsamda, Hristiyan ve Müslüman unsurlar arasında huzursuzluk artmaya başlamıştır. Yerli Hristiyan gruplar, Avrupalı devletlerin koruması altına girmiştir. Batılı Devletler, Hristiyan gruplar üzerinden Osmanlı Devleti’ne baskı uygulamıştır. Osmanlı Devleti tarafından yapılan her reform, Batılı Devletlerin çıkarlarına hizmet etmiştir. Bölgede Nasturiler ile Müslümanlar arasındaki uyumlu yapı, misyonerlerin bölgeye akın etmesiyle bozulmuştur. Nasturiler, Batılı Devletlerin gerek siyasi gerek ekonomik desteğini aldıkça, Müslümanlar ile aralarındaki doğal denge sarsılmaya başlamıştır.²²

1840’lı yıllara kadar Hakkâri’de Nasturiler ile Kürtler barış içerisinde yaşamaktaydılar. Ancak Batılı ülkelerin misyonerleri bölgeye akın edince, Nasturiler ile Kürtler arasında çatışmalar eksik olmamıştır. Misyonerler, bir yandan Nasturilerin mezhebini değiştirmeye çalışırken, bir yandan da Kürtleri Nasturilere karşı kışkırtmışlardır. Batılı devletler, Nasturilere her türlü desteği vermekteydi. Nasturiler, Batılı misyonerlerle çalışmaktan memnundular. Ancak Kürtler, bu durumu endişe ile takip etmekteydiler. Batılı misyonerlerin bölgeye geliş sebebi olarak Nasturileri hedef gösteriyorlardı. Böylece iki toplum arasında bir güç mücadelesi yaşanmıştır. Ancak misyonerler, Kürtler ve Nasturiler arasındaki güç mücadelesini ve çatışma zeminini görmelerine rağmen, çözüm için herhangi bir adım atmamışlardır. Hatta Kürtleri, Nasturilere karşı kışkırtmayı, bir politika olarak belirlemişlerdir. Nasturiler, Kürtlerden tehdit algılamaya devam ettikçe, misyonerler

19 Serdar Sakin ve H. Zeki Kapıcı, “İngiltere, Nasturiler Ve İç Toprak Projesi (1919-1922)”, *International Journal of History Studies*, 5(5), (2013) 210.

20 Anahit Khosroeva, “The Ottoman genocide of the Assyrians in Persia” içinde (içinde kelimesini kaldırıp, virgül koysak daha iyi değil mi?) *The Assyrian Genocide: Cultural and Political Legacies*, ed. Hannibal Travis, (New York: Routledge, 2018), 140.

21 David Magie, *Report on Assyrian Christians*, American National Archives, Inquiry Document, 1918, MC 1107/20, Document 363.

22 Laing-Marshall, a.g.e., 42-46.

Nasturilerin koruyuculuğunu üstlenmişlerdir. Böylece güvensiz ortam, Nasturileri misyonerlere daha çok yaklaştırmıştır.²³ Misyonerlerin üstlenmiş olduğu asıl misyon, siyasi olarak Nasturiler üzerinde etkin olmaktır. Bölgede Nasturiler ile Kürtler arasındaki çatışma ortamının meydana gelmesinde, misyonerlerin rolünü göz ardı etmemek gerekmektedir. Misyonerler, Nasturilere her türlü desteği sağlamışlardır. Öte yandan, Nasturilerin imtiyazlı durumu, Kürtler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Misyonerler, her iki tarafın sınır uçlarına müdahalede bulunarak, bölgede bir güç mücadelesini desteklemişlerdir.

Birinci Dünya Harbinden önce, Nasturi veya Süryani entelektüeller arasında ulus olma bilinci veya ulus inşa etme konuları ağırlıklı olarak gündemdedi. Benyamin Arsanis, Urmiye’de Rusya’nın eğitiminden geçmiş bir “Asuri” milliyetçisiydi. Arsanis, millet olarak adlarının bile bulunmadığını ve bir hiç olduklarını düşünmekteydi. Bundan dolayı Arsanis öncelikle, Asuri olmanın neye tekabül ettiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Misyonerlerin faaliyetleri sadece Nasturilere dönük değildi. Süryaniler de misyonerlerin kısıkağı altına alınmış ve yoğun bir endoktrinasyon sürecine maruz kalmışlardır. Nasturilerin Asur soyundan geldikleri anlayışı, özellikle Urmiye’de yaşayanların arasında yaygın kabul görmekteydi. Ancak zamanla Süryaniler ve Keldaniler arasında da bu düşünce yaygınlaşmıştır. Süryani milliyetçisi olan Ashur Yusuf, Urmiye’deki milliyetçilerin savduklarına benzer fikirler ileri sürmüştür. Ashur Yusuf, Amerikan misyonerlerinin eğitiminden geçmiştir. Hem Amerikan evanjelizminden hem de Ermeni milliyetçiliğinden etkilenmiştir.²⁴ Nasturiler ve Süryanilerin soylarının Asurilere dayandırılması, ileride yapılacak siyasi bir harekete zemin hazırlamaya yöneliktir. Dicle vadisinde, Süryanice ve Arapça konuşan Hristiyanlarla, Asurilerin aynı ırktan geldiği iddiası, misyonerler tarafından sıkça dile getirilmiştir.²⁵

Görüldüğü üzere, 19. ve 20. yüzyılda başta Hakkâri bölgesindeki Nasturiler olmak üzere, kuzey Irak ve kuzeybatı İran’daki Hristiyan gruplar, Batılı devletlerin dikkatini çekmiştir. Birinci Dünya Harbinden önce, Süryani kimliğinin, cemaat ve etnik kimlikten, ulusal kimliğe

23 Vahram Petrosian, “Assyrians in Iraq”, *Iran & the Caucasus*, 10(1), (2006) 118-119.

24 Robert DeKelaita, “The origins and Development of Assyrian Nationalism”, (Yüksek Lisans Tezi, University of Chicago, 2006), 19.

25 William A. Shedd, “The Syrians of Persia and Eastern Turkey”, *American Geographical Society*, 35(1), (1903) 3.

doğru evrilmeye başlandığı sđylenebilir. Ayrıca bu dönemde, Osmanlı Devleti, sınırlarını sıkı bir şekilde kontrol etmeye çalışmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin bu güvenlik hamlesi, Süryaniler ve Nasturiler nezdinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Nasturiler uzun zamandan itibaren özerk bir şekilde hayatlarını devam ettirmekteydiler. Osmanlı Devleti'nin güvenlik kaygılarına karşı direnmişlerdir. Bu dönemde, birçok Süryani ve Nasturi lider, Batılı misyonerler ve arkeolog görünümlü istihbaratçılar ile ilişkilerini geliştirmiştir. Süryani ve Nasturi liderler, ulusal bağımsızlık fikrinin destekleyicisi olarak misyonerleri görmekteydiler.²⁶

Birinci Dünya Harbi ncesinde, Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde yer alan Nasturiler ve Süryaniler üzerinde, siyasi veya kültürel olarak yoğun bir baskı mevcuttur. Misyonerler tarafından çeşitli eğitimlere tâbi tutulan Nasturiler, politik olarak Osmanlı Devleti'nden kopmuş durumdaydılar. Bu kapsamda, savaş sırasında Nasturilerin veya Süryanilerin kiminle hareket edeceği, belli olmuş durumdaydı.

Osmanlı Devleti, Nasturilerin savaş sırasında tarafsız kalmasını sağlamaya çalışmaktaydı. 1913 yılında Musul'dan intikal eden istihbarat raporlarına göre, İngiltere ve Rusya'nın, Nasturilerin yaşadığı bölgelerde istihbari faaliyet içerisinde oldukları belirtilmiştir. İmadiye kazasının ileride stratejik bir konuma yükseleceği ve bundan dolayı merkez ile irtibatın direkt bir şekilde sağlanabilmesi için telgraf hattının inşa edilmesi gerektiği vurgulanır. Ruslar, İnan'daki Nasturileri kendi yanına çekmiş durumdaydı. Hakkâri'deki Nasturiler de yaşananlardan etkilenmekteydiler. Musul Valiliği tarafından daha önce Nasturilerin faaliyetlerine ilişkin birçok kere uyarıda bulunulmuştu.²⁷ Ağustos 1914'te, yani Osmanlı-Rus savaşı başlamadan önce Van Valisi, Patrik Mar şimun'u Van'a davet ederek, bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmede, Nasturilerin şikayetleri ele alınmış ve sorunların zleceğine dair, Vali tarafından sözler verilmiştir.²⁸

26 Laura Robson, "Refugee Camps and the Spatialization of Assyrian Nationalism in Iraq" içinde (içinde kelimesini kaldırıp, virgül koysak daha iyi değil mi?) *Modernity, Minority, and the Public Sphere: Jews and Christians in the Middle East*, ed. H.L. Murre-van den Berg ve S.R. Goldstein-Sabbah, (Leiden: Brill, 2016), 239-240.

27 Tank Ziya Arvas, "Osmanlı Belgelerinde Nasturi-Kürt Aşiret Anlaşmazlıkları (1856-1914)", *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)*, 3(5), (2015) 80-81.

28 Basil Nikiitne, "Nesturiler", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1964), 210.

1915 Süryani Ayaklanmaları

Osmanlı Devleti, Nasturilerin Rusya'nın yanında hareket etmemesi için elinden geleni yapmıştır. Türk Hükümet yetkilileri, Mar Şimun'a resmi heyetler göndermiştir. Nasturilerin, savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin aleyhine hareket etmemesine gayret gösterilmiştir. Tyari, Thuma, Baz ve Cilo'daki Nasturiler, Osmanlı Devleti ile çatışabilecek durumdaydılar. Aynı dönemde Patrik Mar Şimun, Urmiye'deki Rus askeri yetkililer ile temas halindeydi. Yapılan görüşmeler sonucunda, Nasturilerin Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesi durumunda, Rusya tarafından 25.000 silah temin edileceği sözü verilmiştir. Sadece Türk Hükümeti değil, Musul'daki Alman Konsolosu, Mar Şimun'a ajanlarını göndererek, Patriğin tarafsız kalması şartıyla, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan tüm Süryani ve Nasturi grupların güvenliklerinin teminat altına alınacağı sözünü vermiştir. Ancak Patrik Mar Şimun, Almanların bu teklifine sıcak bakmamıştır. Osmanlı Devleti, savaşa girdiği andan itibaren Nasturilerin bölgedeki saldırılarına maruz kalmıştır. Rus kuvvetleri için tehdit olarak görülen Kürtler, Nasturiler ile çatışma içerisine girmişlerdir. Ancak Rusya, Nasturilere söz vermiş olduğu silah desteğini sağlayamamıştır.²⁹ Nasturiler, Rusya'nın silah desteğinden yoksun bir şekilde Kürtler ile çatışmalarını sürdürmüşlerdir. Her iki taraf, ağır kayıplar vermiştir.³⁰ Patrik Mar Şimun, Nasturi halkının hayatını hiçe sayarak, çatışmanın şiddetini arttırmıştır. İran sınırında, Rus birlikleri ile Nasturiler beraber hareket ederek, Kürtlere ağır kayıplar verdirmişlerdir. Bu bölgede Rusya'nın desteğiyle kurulan “Nasturi Druzhina” adlı birlik, çatışmalarda öncü birlik olarak faaliyet göstermiştir.³¹

Rus yetkililer, Mayıs 1915'te Çölemerik'e gitmiş ve Nasturi liderlerle görüşmüşlerdir. Rusya, Nasturilerin Osmanlı Devleti'ne karşı saldırmasını talep etmiştir. Nasturiler, Rusya'nın Çölemerik dolaylarında kendilerine yardım edeceklerini düşünmüşlerdir.³² 10 Mayıs 1915 tarihinde resmi olarak Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir. Mardin'de yaşayan Süryaniler ise bu şekilde savaş ilanında bulunmamışlardır.³³ Ancak Ruslar, birkaç gün içerisinde geri çekilmiş

29 Milletler Cemiyeti Arşivi, 4/39437/35242.

30 Milletler Cemiyeti Arşivi, 9/80237/19093. “The Assyrian Settlement National Appeal”, London, 1936.

31 Milletler Cemiyeti Arşivi, 48/27312/27312.

32 IOR/L/PS/18/B327.

33 Sara Demir, “The atrocities against the Assyrians in 1915: A legal perspective”, *The Assyrian Genocide: Cultural and Political Legacies*, ed. Hannibal Travis, (New York: Routledge, 2018), 112.

ve Nasturiler tek başlarına savaşmaya devam etmiştir. Nasturiler, bu durumu uzun süre devam ettirememiş,³⁴ Patrik Mar Şimun, Ekim 1915'te iki arkadaşıyla birlikte Urmiye'ye doğru yola çıkmıştır. Urmiye'deki Rus yetkililer, Patrik Mar Şimun'a yardımda bulanamayacaklarını ifade etmiştir. Ancak Patrik Mar Şimun'un Urmiye'de kalmasına müsaade edeceklerini belirtmişlerdir. Patrik Mar Şimun, bu teklifi kabul etmemiş, Hakkâri bölgesine geri dönmüştür. Yaklaşık 40.000 Nasturinin önderliğini yaparak Urmiye'ye varmıştır. Nasturiler için Urmiye'de kalmak ilk bakışta güvenli olarak görülmüştür. Ancak İranlı yetkililer, bu durumdan hoşnut olmamışlardır. Amerikalı misyoner Dr. McDowell'in müşahedesine göre, İranlılar, Nasturileri beklenenden daha iyi bir şekilde karşılamışlardır. Ancak Nasturilerin bir kısmının yağma yaptığı bilinmekteydi. Urmiye'deki Nasturiler, Rusya'nın kontrolünde tekrardan askeri olarak örgütlenmiştir. Nasturiler, bölgedeki Kürtlere karşı katliama girişmişlerdir.³⁵ Üç piyade taburu şeklinde örgütlenen Nasturiler, Osmanlı ordusuna karşı mücadele etmişlerdir.³⁶ Nasturilerin Urmiye'ye gitmeden önce, Osmanlı ordusu ve Kürt grupları ile çatışmaları yoğun bir şekilde cereyan etmiştir. Nasturiler, yeterli yiyecek bulamadıkları ve sayıca az oldukları için, geri çekilmek zorunda kalmışlardır.³⁷ Bu sebepten ötürü, Nasturiler Urmiye'ye doğru gittikleri vakit, yoğun bir şekilde Müslüman köylerini yağmalamışlardır. Musul Vilayeti tarafından Başkumandanlık Vekaletine gönderilen 13 Ekim 1915 tarihli yazıda, Nasturilerin bir kısmının Dilman'a gittiği ve bulaşıcı hastalık riski dolayısıyla yerel halk ile temaslarının yasaklandığı belirtilmiştir. Ayrıca Rusya, Hoşab civarına birlikler göndermiştir.³⁸ Urmiye'ye intikal eden Nasturiler, özellikle Fransız ve Amerikan misyonerleri tarafından barınma ve yiyecek yardımı almışlardır.³⁹ Urmiye'de, 1915 yılının Kasım ve Aralık ayında yardıma muhtaç insan sayısı, 29.512 idi. Rus hükümeti ile Canterbury Başpiskoposluğu iş birliği yaparak, bu bölgeye yardımlar göndermeye çalışmışlardır.⁴⁰

34 IOR/L/PS/18/B327.

35 Ronald Sempill Stafford, *The Tragedy of the Assyrians* (G. Allen&Unwin Limited, 1935), 20-21.

36 Daniel Silverfarb, *Britain's Informal Empire In the Middle East: A Case Study of Iraq, 1929-1941* (New York: Oxford University Press, 1986), 34.

37 David Gaunt, "The Complexity of the Assyrian Genocide", *Genocide Studies International*, 9(1), (2015) 94.

38 ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.15-1.

39 Magic, a.g.e.

40 William Walker Rockwell, *The Pitiful Plight of The Assyrian Christians in Persia and Kurdistan* (New York: American Committee For Armenian and Syrian Relief, 1916), 24.

Diyarbakır, Urfa, Harput, Mardin ve Midyat yerleşimlerinde yaşayan Süryaniler, aynı dönemde isyan girişiminde bulunmuşlardır. Midyat'taki Süryani isyanı, 6 ay kadar devam etmiştir. Ancak mühimmat eksikliği sebebiyle Süryaniler, isyanlarını sonlandırmışlardır.⁴¹ Osmanlı Ordu-yi Hümayûn Başvekaletinden, Gelibolu Başkumandanlık Vekaletine yazılan 14 Ekim 1915 tarihli raporda, Ömer Naci Bey birliğinin Cizre istikametine gönderildiği belirtilmiştir. Midyat'taki Süryanilerin isyanı sırasında, Müslüman köylerini yakıp yıktıkları ve Müslüman ahaliyi katlettikleri yine rapora yansıyan dikkat çekici bilgilerdir.⁴² 4. Ordu Kumandanlığına gönderilen 30 Ekim 1915 tarihli yazıda ise, Midyat bölgesindeki Süryanilerin Ermeniler ile iş birliği yaparak, Müslüman köylerde katliam yaptıkları bildirilmiştir.⁴³ Harbiye Nezareti'nden, 3. Ordu Kumandanı Mahmut Kamil Paşa'ya gönderilen 15 Kasım 1915 tarihli raporda, Ömer Naci Bey'in, Midyat ve Cizre'de isyan eden Süryaniler ile uzlaşmaya çalıştığı, ancak silah bırakma teklifine karşılık olarak Süryanilerin Müslümanları katlettiği belirtilmiştir. Musul'da Sincar dağına kaçan Ermeniler ile yerel Yezidiler birleşerek, Midyat Süryanilerine destek olmuşlardır. Midyat'taki Süryanilerin isyanlarını devam ettirmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir.⁴⁴ Ömer Naci Bey tarafından Musul Başkumandanlık Vekâletine gönderilen 17 Kasım 1915 tarihli raporda, Süryanilerin silahlarını bırakmaya yanaşmadıkları ve bu sebepten dolayı Midyat'a sevk edilen müfreze toplarıyla, asilerin kesin bir şekilde cezalandırılacakları belirtilmiştir.⁴⁵

Midyat'taki Süryaniler, Osmanlı Devleti'nin uzlaşma çabalarına cevap vermemişlerdir. Süryanilerin saldırıları sırasında birçok Müslüman köyü tahrip edilmiş ve çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir. Müslümanların, Süryaniler tarafından sistematik bir şekilde katledildiği görülmektedir. Süryaniler, saldırılar sırasında Ermenilerin desteğine ihtiyaç duymuşlardır. Ermeniler, Süryanilerin isyanlarında devam etmeleri gerektiğini ve hiçbir şekilde isyandan vazgeçmemelerini tavsiye etmişlerdir. Ermeni-Süryani iş birliği neticesinde, Midyat bölgesinde Müslüman ahali katledilmiştir. Süryaniler, 1915 yılında yaşanan bu çatışmaların, sözde “soykırım” olduğunu iddia etmektedirler. Ancak görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti, bozulan asayişî tekrardan tesis edebilmek için isyan eden Süryanileri kontrol altına almaya çalışmıştır.

41 Milletler Cemiyeti Arşivi, 4/39437/35242.

42 ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.27-2.

43 ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.27-3.

44 ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.35-3.

45 ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.35-9.

Bölgede Süryanilerin, Müslüman köylerini tahrip etmesi ve Müslüman ahaliyi katletmesi, tarihi bir gerçeğe işaret etmektedir.

Urmiye'deki Nasturi birliklerinin sayısı 4000 kadardı. Patrik Mar Şimun, Kürt lider Simko İsmail Ağa tarafından öldürüldüğü Mart 1918'e kadar, Osmanlı Devleti ile savaşmıştır. Rus kuvvetleri, Azerbaycan'dan çekilince Nasturilerin durumu, tehlike altındaydı. Ancak Nasturiler, Mayıs 1918'de İran üzerinden ilerlemekte olan İngiliz kuvvetlerinden koruma talebinde bulunmuşlardır.⁴⁶ Rusya'nın Bolşevik devrimden sonra savaştan çekilmesi, Nasturilerin yalnız kalmasına sebep olmuştur. Bu sebepten ötürü Nasturiler, İngiltere'nin kontrolü altında olmayı talep etmişlerdir.

Ortadoğu'daki İngiliz iletişim ve ikmal sistemlerine yönelik tacizler, İngiltere için endişe vericiydi. Bu kapsamda İngiltere, alternatif olarak Kafkasya'da askeri bir güç ihdas etmeyi düşünmüştür. Kafkasya'daki askeri güç, Nasturiler ve Ermenilerden müteşekkil olacaktı. İngiltere, Ermenilere çeşitli muğlak vaatlerde bulunmuştur. İngiltere, Asya'daki siyasi çıkarlarını korumayı amaçlamaktaydı. Bu sebepten ötürü, Nasturi ve Ermeni gruplarla yakından ilgilenmekteydi. İngiliz İstihbarat Subayı, Yüzbaşı G. F. Gracey, bu aşamada devreye girmiş ve İngiliz çıkarları doğrultusunda, Nasturiler arasında etkin bir aktör olarak hareket etmiştir.⁴⁷ Nasturilerin geleceğinin tartışıldığı bir konferans düzenlenmiştir. Üç Nasturi temsilcisi, Tiflis'e gönderilmiştir. Nasturiler, Salinas'tan Savuçbulak'a kadar olan bölgeyi kontrol etmeyi talep etmişlerdir. Gürcistan hükümeti, Nasturilere para ve cephane sözü verirken, askeri eğitim vermeyi de taahhüt etmiştir. Yüzbaşı Gracey, Nasturi temsilcilerine savaşmaya devam etmeleri gerektiğini içeren bir konuşma yapmıştır. Nasturilerin özgürlükleri uğruna savaşmaları gerektiği belirtilmiştir. Yüzbaşı Gracey, İngiltere ile birlikte hareket ettikleri takdirde, Nasturilerin müttefik güçlerin koruması altında, özgürlüklerini yaşayacaklarını ifade etmiştir.⁴⁸

İngiltere'den sonra, Fransa bölgeye askeri bir misyon göndermiştir. Ancak bölgedeki İran varlığı, bu misyonun geri çekilmesine sebep olmuştur. Urmiye dolaylarında Van Ermenileri ile Nasturiler birlikte hareket ederek, Müslümanları öldürmüş ve onların mallarını

46 Magie, a.g.e.

47 Sonyel, a.g.e., 98.

48 Joel Werda, *The Flickering Light of Asia or The Assyrian Nation and Church* (Chicago, 1924), 33.

yağmalamışlardır.⁴⁹ 8000 kadar silahlı Ermeni ve Nasturi birliğinin Urmiye’den ayrılarak, Sain Kale bölgesine gittiği bilinmektedir.⁵⁰ İngiltere, bir grup Ermeni ve Nasturi ile Sain Kale bölgesinde bir araya gelmiştir. Bölgedeki İngiliz komutan Dunsterville, Nasturilere ve Ermenilere daha çok cephane ve para göndermesi hususunda talimatlandırılmıştır.⁵¹

Urmiye ve Hakkâri Nasturilerinin, farklı yollardan yaşadıkları yerlere geri gönderilmesi planı gündeme gelmiştir. Ancak bu plan kabul görmemiştir. Hakkâri Nasturilerinin aşırılıklarından dolayı Urmiye Nasturileri, zor bir süreçten geçmiştir. İran Hükümeti ise, Nasturilerin silahlandırılmalarına karşıydı. İran Ermeni Yardım Komisyonu Başkanı, Hamedan’da Nasturilerin uzun süre kalamayacaklarını belirtmiştir.⁵² Bu zorlu yol şartlarında birçok Nasturi hayatını kaybetmiştir. Hakkâri Nasturilerinin saldırgan tutumu sebebiyle Urmiye Nasturileri, zorlu şartlarda yolculuk etmişlerdir.

İngiltere’nin Nasturi Misyon Sekreteri unvanına sahip Heazell, Nasturilerden 15.000 kadar savaşacak asker ihdas edilebileceğini ifade etmiştir. İmadiye ve Çölemerik’teki Nasturilerin Canterbury Başpiskoposluğu tarafından idare edildiği, Urmiye’de yaşayan Nasturilerin ise Amerikan Presbiteryenleri tarafından kontrol edildiği bilinmekteydi. Nasturilerin çoğu İngilizce konuşabilmektedir. Bundan dolayı Nasturiler, İngiliz subaylar tarafından rahat bir şekilde kullanılmıştır.⁵³

Son olarak Nasturiler, Hamedan bölgesine doğru geri çekilmişlerdir. Nasturiler, Hamedan’da İngiliz kuvvetlerine katılıp, terk ettikleri topraklara geri döneceklerini düşünmekteydiler. İngiltere, burada Nasturileri askeri bir eğitime tâbi tutmuştur.⁵⁴ İngiltere, Hamedan’daki Nasturilerin tamamının ihtiyaçlarını karşılayabilecek güçte değildi. Bundan dolayı Nasturiler, İngilizlerin kontrolü altında, Ağustos ve Eylül 1918 tarihinde, Irak’taki Bakuba kampına nakledilmiştir. Ancak İngiltere, Hamedan’daki Nasturilerden dört piyade tabur oluşturmuştur.⁵⁵

49 IOR/L/PS/18/B327.

50 ATASE, BDH Kol., Kls.3663, D. 276, F.7-35.

51 IOR/L/MIL/17/5/3305.

52 IOR/L/PS/18/B327.

53 IOR/L/MIL/5/803.

54 Yusuf Malek, *The British Betrayal of the Assyrians* (Chicago: Assyrian National Federation/Assyrian National League of America, 1935), 84.

55 Silverfarb, a.g.e., 34.

Kamp hayatıyla neticelenen isyan serüveni sırasında çeşitli sebeplerden dolayı -salgın hastalıklar, Kürtlerin saldırıları- 20.000 civarında Nasturi hayatını kaybetmiştir.⁵⁶ Öte yandan, Rusya'nın güneyinde mülteci olarak yaşayan 500 Nasturi, İngiltere'nin askeri gücü olabilmek için Bağdat veya Hamedan'a gönderilmelerini, İngiltere Savaş Bakanlığından talep etmişlerdir. Rusya'da görevli komutan Nikolai Gevorgizov, İngiltere'nin böyle askeri bir gücü teşekkül ettirebilirse, çok sayıda Nasturinin bu askeri oluşuma dahil olacağını bildirmiştir.⁵⁷

Bu durum, Nasturilerin açık bir şekilde İngiltere'nin kontrolünde olduklarını göstermektedir. İngiltere, Ortadoğu'da Nasturilerden oluşturduğu askeri güç ile sahada stratejik hamleler yapmaya çalışmıştır. Nasturiler, göç sırasında hayatını kaybeden kişilerin, sözde "soykırımı" maruz kaldıklarını iddia etmiştir. Nasturiler, müttefiki İngiltere'nin kontrolünde hareket ederek göç etmişlerdir. Göç sırasında gerek salgın hastalıklar gerekse bireysel saldırılar sonucunda hayatlarını kaybeden Nasturilerin, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı sözde "soykırım" politikaları sonucu öldüklerini iddia etmek, doğru olmayan bir yaklaşımdır.

Bakuba kampındaki mültecilerin durumu, koşulların yetersizliğinden dolayı oldukça kötüydü. Bakuba'da yaşayan her Nasturi aile reisinin askere alınması, durumu daha kötü bir hale getirmiştir. Aile bütünlüğü bozulan mülteci Nasturiler, durumdan oldukça muzdariptiler.⁵⁸ O dönem Mısır'da bulunan ve Nasturilerin sorunları ile ilgilenen C.A.Wigram, Bakuba kampında hayatlarını idame ettirmeye çalışan ve askeri gözetimde olan 40.000 Ermeni ve Nasturinin tekrardan geldikleri bölgelere dönmeleri noktasında çalışmalar yürütmüştür. Bakuba kampındaki mülteciler arasında Patrik Mar Şimun, Surma Hanım ve daha sonraları ön plana çıkacak olan Nasturi lider Aga Petros bulunmaktaydı.⁵⁹ İngiltere, Bakuba kampında yaşayan Ermeni ve Nasturilerin bir an önce geldikleri yerlere gönderilmesi gerektiğini ifade etmekteydi. Musul, Urmiye ve Hakkâri'den gelen bu insanlara kalıcı bir yer bulmak, İngiliz hükümetini zorlamaktaydı. Sir A. Wilson, Nasturilerin Türkiye veya İran topraklarına geri dönmeleri noktasında tekliflerde bulunmuştur. İngiltere'nin Nasturilere daha fazla maddi

56 İhsan Şerif Kaymaz, "Aldatılan Bir Halkın Trajedisi Asuriler (Süryaniler)", *Akademik Ortadoğu*, 1(2), (2007) 117.

57 IOR/L/MIL/17/5/3328.

58 Liora Lukitz, *Iraq: Search for National Identity*, (London: Routledge, 1995), 22.

59 IOR/L/MIL/17/5/3315.

yardımda bulunmak istememesi sebebiyle, bu bölgelerde Nasturilere silah desteği sağlanarak, hayatlarını idame ettirebilmeleri fikri ortaya atılmıştır. İngiltere'nin silah desteği sağlama fikri, Nasturileri komşularından korumaya yönelik bir çabadır. Nasturilere silah desteği verilmediği takdirde, gelecekte bir ulus olarak var olamayacakları belirtilmiştir. İngiltere'nin kontrolüne geçmeden önce Nasturilerin silahlanmış oldukları ve savaşa kabiliyetlerinin güçlü olduğu ifade edilmiştir. Ancak İngiltere'nin kontrolüne geçtikten sonra Nasturiler, silahsızlandırılmışlardır. İngiltere Savaş Bakanlığı Nasturilere, tüfek gibi hafif silahlar verilmesini kabul etmiştir. Bu durum, Nasturilerin geleceği açısından tartışmalara neden olmuştur.⁶⁰

Sir Percy Cox'a göre, Nasturiler savaş sırasında İngiltere'nin müttefikiydi. İngiltere tarafından Nasturilere bir yerleşim yeri tahsis edileceği sözü verilmişti. Aynı şekilde İran'daki Nasturi misyonunun başında bulunan Albay J. J. McCarthy, Nasturilerin savaş sırasındaki çabalarını göz ardı etmemiş ve Nasturilerin hak ettiği değeri görmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶¹ Nasturilerin nereye yerleştirilecekleri konusu, İngiliz hükümetini epey uğraştırmaktaydı. İngiltere Savaş Bakanlığı'na intikal eden bilgiye göre, bir kısmı Musul'un kuzeyinde yaşayan Nasturilerin, isyan ettikten sonra göç etmek zorunda kaldıkları topraklara geri dönebilmeleri için Van Vilayetine bağlı Çölemerik'in işgal edilebileceği belirtilmiştir. Ancak bu planın uygulanmasının imkânsız olduğu görülünce, tekliften vazgeçilmiştir.⁶²

Bakuba kampı, Ocak 1921 tarihinde İngiltere tarafından boşaltılmıştır.⁶³ Bakuba kampındaki Nasturiler, Musul'a nakledilmiştir. Nasturilerin geldikleri topraklara geri dönme umutları çerçevesinde mültecilerin nakil işlemi tamamlanmıştır. Ancak Nasturiler, topraklarına dönememişlerdir.⁶⁴

Birinci Dünya Savaşına giren Osmanlı Devleti, Süryani ve Nasturi gruplarının isyanlarıyla mücadele etmeye çalışmıştır. Süryaniler ve Nasturiler buldukları bölgelerde isyan ederek, Müslüman ahalinin canına ve malına kastetmişlerdir. Osmanlı Devleti, çıkan isyanları

60 IOR/L/PS/18/B345.

61 Yusuf Malek, *The Assyrian Tragedy* (Annemasse: Granchamp, 1934), 14.

62 IOR/L/MIL/17/5/3321.

63 Abdurrahman Yılmaz, “Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Nasturi Ayaklanmaları”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 21(21), (2015) 120.

64 Milletler Cemiyeti Arşivi, 980237/19093.

bastırabilmek için bölgeye müfrezeler göndermiştir. Süryani ve Nasturi grupların isyanlarına Ermeniler de dahil olmuştur. Önce Rusya sonra İngiltere'nin yönlendirmesiyle, Süryaniler ve Nasturiler, isyanlarını genişletmişlerdir. Yabancı devletlerin devreye girmesiyle beraber, Nasturi ve Süryani gruplar, şiddeti arttırmışlardır. Müslüman ahali ile çatışmalar şiddetlendikçe, Süryanilerin ve Nasturilerin dış desteğe olan ihtiyacı daha çok artmıştır. Çıkan çatışmalarda hem Müslümanların hem de Hristiyanların kaybı çok olmuştur. Bugün Nasturi ve Süryani lobileri, isyan girişimlerini görmezden gelmek suretiyle, sözde “soykırım” iddialarında bulunmaktadırlar.

Musul Sorunu ve 1924 Ayaklanması

Musul Vilayeti, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası idi. Musul, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşmasından dört gün sonra Türk tarafının itirazlarına rağmen, 3 Kasım 1918'te İngiltere tarafından işgal edilmiştir. Lozan Antlaşmasında ise Musul meselesinin, taraflar arasında dostane bir şekilde çözümlenmesi için 9 ay süre verilmiştir.⁶⁵

48

İngiltere, Musul'un Türkiye tarafından işgal edileceği kaygısıyla yaşanabilecek farklı senaryoları ortaya koymuştur. İngiliz Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nda görevli Sir John Salmond tarafından 5 Aralık 1922'de yazılan rapor oldukça ilgi çekicidir. Salmond'a göre, Irak'ta bulunan dokuz İngiliz taburundan dördü, Musul'un kuzeyini korumalıdır. Geriye kalanlardan ikisi Bağdat'ın kuzeyinde, diğer ikisi ise Bağdat'ın merkezinde konuşlandırılmalıdır. Bir tabur ise, Shaibah mıntıkasında bulunmalıdır. Mevcut durumda ise, Musul'da sadece bir tabur bulunmakta olup, Musul'un kuzeyi yerel güçler tarafından korunmaktadı. Musul'un kuzeyi, İngiltere tarafından oluşturulacak bir savunma hattı için oldukça elverişli bir konumdadır. Musul ve Kerkük'teki hava kuvvetlerinin varlığı, bölgedeki İngiliz gücünü göstermesi açısından önem taşımaktadır. Hava kuvvetlerinin varlığından dolayı, düşman unsurların hareketleri, erken istihbarat ağı kapsamında değerlendirilmektedir. İngiliz hükümeti, Lozan Konferansı'nda, Musul meselesi üzerine Türkiye ile kesin bir kopuş yaşanması halinde ve Musul'un kuzeyinin Türkiye tarafından işgal edilmesi tehdidi ortaya çıktığı takdirde, Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na ileri harekât operasyonu düzenlemesi noktasında yetki vermiştir. İngiliz Yüksek

65 Sonyel, a.g.e., 173.

Komiserliği ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı, bölgede Türk propagandasını ve sızmasını önleyebilmek için bölgedeki aşiretlerin desteğini almak zorundaydılar. İngiltere'nin Musul'u terk etme kararı alması ihtimalinde, tüm ülkenin İngiltere'ye karşı ayaklanacağı ve Musul'dan İngiliz askerinin çekilmesinin, halk nezdinde bir yenilgi olarak görüleceği ve İngiltere'nin Musul'daki erzak depolarının tahribata uğrayacağı bildirilmiştir.⁶⁶

Lord Curzon'un Musul için hazırlamış olduğu rapor, İngiltere'nin Musul üzerindeki emellerini göstermesi açısından önemlidir. Curzon, Musul Vilayetinin nüfusunun Kürt, Arap, Türk (Türkmen), Hristiyan ve Yahudi unsurlardan müteşekkil olduğunu belirtmiştir. Rapor'a göre, 1921 yılında, Musul'da 170.663 Arap, 179.820 Kürt (30.000 Yezidi bu kategoriye dahil edilmiştir), 14.895 Türkmen, 57.425 Hristiyan ve 9.665 Yahudi olmak üzere toplam nüfus, 432.488'dir. Erbil-Kerkük-Kifri hattı boyunca Arap nüfus, mukimdir. Curzon, raporunda Türklerin aslında Türkmen olduklarını ve konuştukları dilin, İstanbul Türkçesinden farklı olduğunu ve Azerbaycan lehçesine benzediğini iddia etmiştir. Türkmenlerin Telafer, Erbil, Altın köprü, Kerkük, Tazehurmatu, Tuzhurmatu, Kifri ve Karatepe'de mukim oldukları belirtilmiştir. Rapora göre, bu bölgelerde toplamda 64.895 kişi yaşamaktadır. Kürtler ile Türklerin ortak bir dine sahip olmaları dışında, ırk ve dil bakımından hiçbir ortaklıkları bulunmadığı iddia edilmiştir.⁶⁷ İsmet İnönü, Lord Curzon'a cevap niteliğinde 22 Aralık 1922'de yazdığı mektupta, Anadolu'da yaşayan Türkler ile Türkmenler arasında yaratılmak istenen farkın gerçeklikle bağdaşmadığını belirtmiştir. İsmet Paşa, Anadolu'da konuşulan Türkçe ile Musul'da konuşulan Türkçenin aynı olduğunu ve aralarındaki farkın, Fransa'nın kuzeyinde konuşulan Fransızca ile güneyinde konuşulan Fransızca arasındaki farktan daha az olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸

İsmet İnönü, Musul'da yaşayan Türk ve Kürt nüfuslarının aynı soydan geldiklerini ve çoğunlukta olduklarını ifade etmiştir. Süleymaniye, Kerkük ve Musul sancakları olmak üzere toplamda Musul Vilayetinde 263.830 Kürt, 146.960 Türk yaşamaktadır. Arapların nüfusu 43.210 iken, 18.000 Yezidi ve 31.000 diğer Hristiyan unsur da Musul'da yaşamaktadır.⁶⁹ Böylece Musul'un toplam nüfusu, 503.600'dür.⁷⁰

66 Mss Eur F112/294/C.P. 4339.

67 Mss Eur F112/294/ E 14103/13003/44.

68 Mss Eur F112/294/ E 14402/13003/44.

69 Anzerlioğlu, a.g.e., 121.

70 Mss Eur F112/294/ E 14402/13003/44.

İsmet Paşa, Lord Curzon'a 29 Aralık 1922'de gönderdiği bir diğer mektupta, Musul Vilayetinde ağırlıklı olarak Türklerin ve Kürtlerin yaşadığını ve Musul'un Türk anavatanının ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı, Musul Vilayetinin tamamen Türkiye'ye bırakılması gerektiği vurgulanmıştır. İngiltere'nin bu ülkedeki hâkimiyeti, askeri operasyonlar sonucunda gerçekleşmemiştir. Musul, mütareke antlaşması uygulandığı sırada, suistimaller ve keyfi uygulamalar neticesinde yabancı bir devletin işgali altına girmiştir.⁷¹

İngiltere, Musul'da yaşayan Türkleri yok saymaya çalışmıştır. Ayrıca Kürtlerin ve Türklerin farklı etnisiteden geldiklerini iddia etmiştir. Böylece İngiltere, bölgede kendi çıkarlarına göre bir nüfus kompozisyonu yaratmak istemiştir. İngiliz politikası, bölgedeki Hristiyanların sayısını fazla göstererek, özellikle Nasturiler için burada bir yerleşim yeri kurma çabası içerisinde olmuştur.

Lozan Antlaşması sonrasında çözülme konularının başında Musul meselesi gelmekteydi. İngiltere, Hakkâri bölgesinde yaşayan Nasturileri kıskırtmak suretiyle, Türkiye'yi zor durumda bırakarak, Türkiye'ye Musul meselesinde geri adım attırmayı amaçlamıştır. İngiltere'nin silahlandığı Nasturiler, bölgede bir isyan hareketi icra etmeye hazırlanmaktaydılar. Nasturiler, 7 Ağustos 1924 tarihinde Hakkâri Valisi Halil Rıfat Bey'i Han gediği mevkinde pusuya düşürmüş ve esir almıştır. Nasturiler, Vali'yi İmadiye'ye götürmek istemiştir. Yolda Tiyari aşiret reisi Hoşabe, Valinin serbest bırakılmasını sağlamıştır. İsyancı Nasturilerin arasında İngiliz askerlerinin olduğu bilgisi, Vali'nin olaydan sonraki açıklamaları arasında yer almıştır.⁷² Ayaklanmanın olduğu dönemde, İngiltere, Musul'un gerek siyasi gerek iktisadî açıdan Irak'a bağlı olduğunu, Milletler Cemiyeti nezdinde ifade etmiştir. Ayrıca İngiltere, Hakkâri'nin Irak'a bağlanması gerektiğini düşünmekteydi.⁷³ Türkiye Cumhuriyeti ayaklanmayı bastırmak için askerî harekât icra etmiştir. Devlete karşı ayaklanan Nasturiler, kaybedeceklerini anlayınca Eylül 1924'te geri çekilmişlerdir. Yaklaşık 8000 Nasturi Hakkâri'den ayrılmıştır.⁷⁴ İsyan girişimi neticesinde Irak'a göç eden Nasturiler, Musul'un kendilerine ait olduğu iddiasını sürdürmekteydiler. Musul ile Nasturilerin isyanı arasında yakın bir ilişki mevcuttur. İngiltere, Milletler Cemiyeti nezdinde diplomatik girişimlerine bir yandan devam ederken,

71 Mss Eur F112/294/ E 13/1/44.

72 Dinçel, a.g.e., 159-160.

73 Anzerlioğlu, a.g.e., 139.

74 Dinçel, a.g.e., 160.

Türkiye'nin sahada elini zayıflatmak için Nasturilerin isyanını devreye sokmuştur.

Nasturiler, Musul'un kendilerine verilmesini talep etmekteydiler. Nasturi lider General Aga Petros'un 26 Eylül 1924 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne gönderdiği dilekçede, Musul Vilayetinin güneyinde çoğunluğun Araplardan oluştuğunu, bu bölgede sadece %20 civarında Nasturinin yaşadığını belirtmiştir. Ancak Musul'un kuzeyinin tamamının Nasturilere ait olduğunu, Türklerin ve Arapların bu bölgede yaşamadıklarını iddia etmiştir. Aga Petros, Musul'un kuzeyinin kendilerine verilmediği takdirde, savaşta gösterdikleri fedakarlıkların karşılığının alınmamış olacağını ifade etmiştir.⁷⁵ Asuri-Keldani Heyeti imzasıyla kaleme alınan ve Milletler Cemiyeti'ne Şubat 1925'te gönderilen dilekçede, Nasturilerin bağımsızlıklarını talep etmedikleri, sadece Van, Urmiye, Musul ve Ninova bölgelerindeki Hristiyanların, bir dünya gücünün koruması altında olmak istedikleri ifade edilmiştir.⁷⁶

Asuri-Keldani Ulusal Komitesi'nin Milletler Cemiyeti'ne gönderdiği, 15 Eylül 1924 tarihindeki belgede, Türkiye'nin Musul'da hiçbir zaman çoğunluğu oluşturmadığı ve bölgedeki Türkmenlerin, aslında Türklerin düşmanları olduğu gibi iddialara yer verilmiştir. Musul'daki Nasturi, Süryani, Keldani ve Yezidi gruplarının toplam sayısının 200.000 civarında olduğu belirtilmiştir. Musul'da, Asur İmparatorluğunun başkenti Ninova'nın kalıntılarının olduğu vurgulanmıştır. İngiltere'nin Musul özelindeki istatistiki rakamlarına yer verilerek, bu bölgedeki Hristiyanların sayısının yüksek olduğu iddia edilmiştir.⁷⁷

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın, Milletler Cemiyeti'ne 23 Haziran 1925 tarihinde gönderdiği dilekçe, Musul'daki gelişmeleri yansıtması açısından dikkat çekicidir. Milletler Cemiyeti'nin Musul özelinde ihdas edilen araştırma komisyonu, bölgeye giderek, araştırmalar yapmıştır. Yerel halk, komisyon üyelerine gerçek duygu ve düşüncelerini söylemeleri halinde, cezalandırılmayacaklarına dair teminat talep etmiştir. Türkiye lehine açıklamalarda bulunan yerel halktan bazı kimseler, hapsedilmişlerdir. Komisyon üyeleri ayrılır ayrılmaz, Türkiye lehine görüş belirtenlere yönelik misilleme operasyonları icra edilmiştir. Pek çok yerde Türkiye'ye bağlanma isteğini beyan edenlerin, bu beyanlarını geri çekmeleri için baskıya

75 Milletler Cemiyeti Arşivi, 1/39286/25888.

76 Milletler Cemiyeti Arşivi, 11/42601/42601.

77 Milletler Cemiyeti Arşivi, 11/38984/25888.

maruz kalmışlar ve bölgelerinin Irak'a bağlanması için toplu imzalara destek vermeleri talep edilmiştir. Buna itiraz edenler, tutuklanarak, Musul ve Bağdat'taki hapishanelere gönderilmiştir. Araştırma komisyonu, 17 Mart 1925 tarihinde Dohuk-İmadiye'yi ziyaret etmiştir. Dohuk-İmadiye halkı, Türkiye'ye bağlanma talebini deklare etmiştir. Komisyonun bölgeden ayrılması akabinde, İngiliz hava kuvvetleri, bölgeyi bombardıman altına almıştır. Bölgede yaşayan Zedki ve Doski aşiretlerinin evleri yerle bir olmuştur. Bölge halkından pek çok kimse hayatını kaybetmiştir. Nüfusun bir kısmı Türkiye'ye sığınmıştır. Türkiye'ye bağlılığını bildiren Doski aşiretine mensup Sefer Ağa'nın kendisi ile üç çocuğu ve iki hizmetçisi bölgede İngilizlerin kontrolü altında olan terör grupları tarafından öldürülmüşlerdir.⁷⁸

Milletler Cemiyeti, 17 Aralık 1925'te Musul'un İngiliz mandası altında olan Irak'a bırakılması kararını açıklamıştır. Nasturiler, bu karardan hiç memnun olmamışlardır. İngiltere'nin iklim koşulları uygun olan sömürge bölgelerinden birinde kendileri için yurt tahsis etmesi talebi, Nasturiler tarafından ifade edilmiştir.⁷⁹ Bu tarihten sonra, Nasturilerin Milletler Cemiyeti'ne gönderdiği dilekçelerinin ana teması, sırasıyla Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından sözde “soykırıma” uğrayarak, yaşadıkları topraklardan uzaklaştırılmalarına ilişkindir.

Sonuç

Süryani veya Nasturi gruplarının sözde “soykırıma” uğradığı iddiası, tarihsel gelişmelere bakıldığında, asılsız bir iddiadan öteye geçmemektedir. Gerek 1915 isyanı gerekse 1924 yılındaki Nasturi isyanı, sırasıyla Osmanlı Devleti'nin ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin siyasi olarak kısaca alınmaya çalışılmasıdır. Batılı devletler, Nasturileri ve Süryanileri, kendi çıkarları doğrultusunda stratejik müttefik olarak görmekteydiler. Bundan dolayı, isyanlar öncesinde, misyonerlerin faaliyetleri ön plana çıkmaktadır. Nasturi ve Süryani grupları tek çatı altında bir araya getirebilmek için Asur soyundan geldiklerini iddia etmek, misyonerlerin dini amaçlardan ziyade, politik hedeflere odaklandıklarını göstermektedir.

⁷⁸ Milletler Cemiyeti Arşivi, 11/44906/25888.

⁷⁹ Yusuf Dinçel, “Stratejik İstihbarat Kapsamında Nasturi İsyanlarının Değerlendirilmesi”, *Hittit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 2(1), (2022) 96.

İsyan eden Nasturiler ve Süryaniler, buldukları topraklardan ayrılmışlardır. İngiltere'nin ulusal çıkarları neyi gerektiriyorsa, o şekilde kullanılan Hristiyan gruplar, göç ve kamp hayatı gerçeğine tanıklık etmişlerdir. Başta İngiltere olmak üzere, diğer Batılı devletler Hristiyanlara bağımsızlık sözü vermiştir. 1915 isyanı, savaşın en kritik döneminde cereyan etmiştir. Osmanlı Devleti isyanı bastırabilmek için, bölgeye askeri birlikler göndermiştir. Hristiyan gruplar, Batılı devletlerin verdikleri sözlere göre hareket ederek, isyanlarını devam ettirmişlerdir.

Süryani ve Nasturi gruplar, isyanları neticesinde göç etmek zorunda kaldıkları topraklara geri dönmek için Milletler Cemiyeti gibi uluslararası toplumun bir araya geldiği yerde, taleplerini dile getirmişlerdir. Uluslararası toplum tarafından talepleri kabul görmeyen Hristiyan gruplar, sözde “soykırım” iddialarına ağırlık vermişlerdir. Batılı Devletler, Nasturi ve Süryani gruplardan askeri ve siyasi düzlemde istifade ettikten sonra, onların taleplerini karşılamaya dönük projelerden uzaklaşmışlardır.

Musul meselesinde görüldüğü gibi, İngiltere'nin, Nasturileri siyasi ve askeri düzeyde stratejik bir noktada kullanarak, Türkiye'nin diplomatik hareket tarzını sekteye uğratmıştır. Musul özelinde Nasturilerin taleplerine bakıldığında, gerçeklikle bir bağlantısının olmadığı görülmektedir. Ancak İngiltere'nin Musul üzerindeki planları, Türkiye'nin bölgede etkili bir güç olmamasına dayanmaktaydı. Bundan dolayı 1924 yılında Hakkâri'de çıkan Nasturi isyanı, Türkiye'nin, iç meselelerine odaklanmasına sebep olmuştur. Bu durumu fırsat bilen İngiltere, Musul meselesini kendi çıkarlarına göre dizayn etme çabası içerisine girmiştir.

Milletler Cemiyeti nezdinde girişimlerde bulunan Nasturiler, her seferinde Hristiyan oldukları için, kötü koşullarda olduklarını iddia etmişlerdir. Batılı devletlerin yardımını talep ederlerken, din faktörünü kullanmışlardır. Nasturiler, Musul'un kuzeyinin kendilerine verilmesini talep ederlerken, Asur şehri Ninova'nın burada olduğunu ifade etmişlerdir. Nasturilerin Asur ırkından geldikleri iddiası, dilekçelerin birçoğunda yer almaktadır. Nasturilerin, uzun yıllardır yaşadıkları coğrafyalara geri dönememelerinin sebebi, isyan etmeleridir. Osmanlı Devleti veya Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Nasturileri sırf Hristiyan oldukları gerekçesiyle yaşadıkları topraklardan uzaklaştırmamıştır. İsyan etmeleri akabinde bölgeden göç eden Nasturiler, sözde “soykırım” iddialarını ön plana çıkararak, uluslararası toplum nezdinde destek aramışlardır.

Kaynakça

- Adıyke, Nuri, “Osmanlı Millet Sistemine Dair Tartışmalar ve Siyasal Bir Uzlaşma Modeli Olarak Osmanlı Millet Sistemi” içinde *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. IV, ed. Güler Eren, 345-357, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2014.
- Arvas, Tarık Ziya, “Osmanlı Belgelerinde Nasturi-Kürt Aşiret Anlaşmazlıkları (1856-1914)”, *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)*, 3(5), (2015) 65-86.
- ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.15-1.
- ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.27-2.
- ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.27-3.
- ATASE, BDH Kol., Kls.17, D. 81, F.35-3.
- ATASE, BDH Kol., Kls.3663, D. 276, F.7-35.
- Aydın, Mithat, “Misyonerlik Kıskaçında Nesturiler”, *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Sayı 60. (2011) 1-30.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/669536>.
- Becker, Adam Howard, *Revival and Awakening*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 2015.
- Boeni, Jennifer, “Les origines de l’affaire assyriene et sa gestion par la Société des Nations (1914-1933)”, Mémoire de licence, Lausanne: Université de Lausanne, Faculté des Lettres, Section d’Histoire, 2005.
- Braude, Benjamin ve Lewis, Bernard, “Introduction” içinde *Christians and Jews In The Ottoman Empire: The Functioning of a Plural Society*, ed. Benjamin Braude ve Bernard Lewis, 1-34, New York: Holmes&Meier Publishers, 1982.
- DeKelaita, Robert, “The origins and Development of Assyrian Nationalism”, Yüksek Lisans Tezi, University of Chicago, 2006.
- Demir, Sara, “The atrocities against the Assyrians in 1915: A legal perspective” içinde *The Assyrian Genocide: Cultural and Political Legacies*, ed. Hannibal Travis, 106-136, New York: Routledge, 2018.

- Dinçel, Yusuf, *Nasturiler: Misyonerler-İhanetler-İsyanlar*. Ankara: Altınordu Yayınları, 2021.
- Dinçel, Yusuf, “Stratejik İstihbarat Kapsamında Nasturi İsyanlarının Değerlendirilmesi”, *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 2(1), (2022) 89-99.
- Gaunt, David, “The Complexity of the Assyrian Genocide”, *Genocide Studies International*, 9(1), (2015) 83-103.
- India Office Records (IOR)/L/Private Papers (PS)/18/B327.
- IOR/L/MIL/5/803.
- IOR/L/PS/18/B345.
- IOR/L/MIL/17/15/41/2.
- IOR/L/MIL/17/5/3305.
- IOR/L/MIL/17/5/3315.
- IOR/L/MIL/17/5/3321.
- IOR/L/MIL/17/5/3328.
- Kaymaz, İhsan Şerif, “Aldatılan Bir Halkın Trajedisi Asuriler (Süryaniler)”, *Akademik Ortadoğu*, 1(2), (2007) 109-135.
- Khosroeva, Anahit, “The Ottoman genocide of the Assyrians in Persia” içinde *The Assyrian Genocide: Cultural and Political Legacies*, ed. Hannibal Travis, 137-157, New York: Routledge, 2018.
- Laing-Marshall, Andrea Irene, “Modern Assyrian Identity And The Church of The East: An Exploration of Their Relationship And The Rise of Assyrian Nationalism, From The World Wars To 1980”, Yüksek Lisans Tezi, Toronto, 2001.
- Lukitz, Liora, *Iraq: Search for National Identity*, London: Routledge, 1995.
- Magie, David, *Report on Assyrian Christians*, American National Archives, Inquiry Document, 1918, MC 1107/20, Document 363.

- Malek, Yusuf, *The Assyrian Tragedy*. Annemasse: Granchamp, 1934.
- Malek, Yusuf, *The British Betrayal of the Assyrians*. Chicago: Assyrian National Federation/Assyrian National League of America, 1935.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, 98023/19093/1934.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, 4/39437/35242.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, 9/80237/19093. “The Assyrian Settlement National Appeal”, London, 1936.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, 48/27312/27312.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, 980237/19093.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, 1/39286/25888.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, 11/42601/42601.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, 11/38984/25888.
- Milletler Cemiyeti Arşivi, 11/44906/25888.
- Mss Eur F112/294/C.P. 4339.
- Mss Eur F112/294/ E 14103/13003/44.
- Mss Eur F112/294/ E 14402/13003/44.
- Mss Eur F112/294/ E 13/1/44.
- Naby, Eden, “The Assyrians of Iran: Reunification of a “Millat,” 1906-1914”, *International Journal of Middle East Studies*, 8(2), (1977) 237-249.
- Nikitine, Basil, “Nesturiler”, *İslam Ansiklopedisi*, 207-212, İstanbul: MEB Yayınları, 1964.
- Petrosian, Vahram, “Assyrians in Iraq”, *Iran & the Caucasus*, 10(1), (2006) 113-147.

- Robson, Laura, “Refugee Camps and the Spatialization of Assyrian Nationalism in Iraq” içinde *Modernity, Minority, and the Public Sphere: Jews and Christians in the Middle East*, ed. H.L. Murre-van den Berg ve S.R. Goldstein-Sabbah, 237-257, Leiden: Brill, 2016.
- Rockwell, William Walker, *The Pitiful Plight of The Assyrian Christians in Persia and Kurdistan*. New York: American Committee For Armenian and Syrian Relief, 1916.
- Sakin, Serdar ve Kapıcı, H. Zeki, “İngiltere, Nasturiler Ve İç Toprak Projesi (1919-1922)”, *International Journal of History Studies*, 5(5), (2013) 207-224.
- Shedd, William A., “The Syrians of Persia and Eastern Turkey”, *American Geographical Society*, 35(1), (1903) 1-7.
- Silverfarb, Daniel, *Britain’s Informal Empire In the Middle East: A Case Study of Iraq, 1929-1941*. New York: Oxford University Press, 1986.
- Sonyel, Salahi Ramadan, *The Assyrians of Turkey Victims of Major Power Policy*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2001.
- Stafford, Ronald Sempill, *The Tragedy of the Assyrians*. G. Allen&Unwin Limited, 1935.
- Werda, Joel, *The Flickering Light of Asia or The Assyrian Nation and Church*. Chicago, 1924.
- Wigram, William Ainger, *The Assyrians and Their Neighbours*. London: G. Bell& Sons, 1929.
- Yılmaz, Abdurrahman, “Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Nasturi Ayaklanmaları”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 21(21), (2015) 107-129.
- Zirinsky, Michael, “American Presbyterian Missionaries at Urmia During the Great War”, *Bibliothèque Iranienne*, (2002) 1-22.